

Verhalen sprokkelen langs de frontlijn

Een kritische blik op *Ten Oorlog*¹

107

HANS BOERS, JELENA DOBBELS EN

INGRID LEONARD

Gathering Stories along the Front: A Critical Look at Ten Oorlog [To War]

This article reflects critically on the popular television programme *Ten Oorlog*, thereby examining the field of tension between history and entertainment, between historians and ‘the public’. History can be addressed via various television formats as an historical documentary or a travel programme. An analysis indicates the extent to which *Ten Oorlog* is inspired by these formats. However, the popular television programme from the outset was not conceived as a classic historical documentary and perhaps can best be described as a historical human interest programme as part of the large-scale commemoration of the First World War. How do history and entertainment relate to one another in this programme? Is there more emphasis on the historical context or on anecdotal stories? This analysis of *Ten Oorlog* illustrates the tense relation between historians and ‘the public’.

Dit artikel werpt een kritische blik op het populaire televisieprogramma *Ten Oorlog* en gaat daarbij in op het spanningsveld tussen geschiedenis en entertainment, tussen historici en ‘het publiek’. Geschiedenis kan via verschillende formats zoals een historische documentaire of een reisprogramma aan bod komen op televisie. Een analyse van deze formats geeft aan in welke mate *Ten Oorlog* hierop geïnspireerd is. Het populaire televisieprogramma was echter van begin af aan niet als een klassieke historische documentaire bedoeld en kan misschien het best omschreven worden als een historisch *human interest* programma, in het kader van de grootschalige herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Hoe verhouden

geschiedenis en entertainment zich daarin? Helt de balans meer over naar historische omkadering of naar anekdotische verhalen? Deze analyse van *Ten Oorlog* illustreert de gespannen relatie tussen historici en het grote publiek.

Op 8 april 2013 kondigde de Vlaamse openbare omroep een nieuw programma aan: *Ten Oorlog*. Het ging om 'een gloednieuwe documentairereeks waarin Arnout Hauben langs de frontlijn van de Eerste Wereldoorlog trekt en onderweg praat met wie hij tegenkomt'.² De kijker wist meteen wat hij of zij kon verwachten. Een documentaire over de Eerste Wereldoorlog, of tenminste over het westelijke front, zoals aan de begingeneriek gespecificeerd: 'Helemaal van het Belgische Nieuwpoort naar de legendarische slagvelden van het Turkse Gallipoli'.

Het programma beloofde tegelijk meer dan een stukje militaire geschiedenis. Arnout Hauben zou praten met wie hij tegenkwam. Voor fans van zijn eerdere werk klonk dit als muziek in de oren. Hauben bewandelde in 2010 voor *Man Bijt Hond* de bedevaartsweg naar Compostela en praatte toen ook met wie toevallig zijn pad kruiste. Zijn ontwapenende manier van vragen stellen leverde een 'mooi en menslievend' programma op.³ Ook *Ten Oorlog* beloofde kwalitatieve *human interest* te worden, deze keer met een historische inslag.

Er was nog een derde component die beide voorgaande (geschiedenis en *human interest*) verbond. Hauben en zijn twee vrienden – ook acteur Jonas Van Thielen en cameraman Mik Cops reisden mee – vertrokken met een doel op reis. Zij liepen het front af met herdenkingspaaltjes in hun rugzak. Telkens als ze daar een van in de grond sloegen en er een plakkaatje in schroefden, bracht Van Thielen de verhalen van soldaten, verpleegsters en een enkele postduif 'opnieuw tot leven'. Dit dagelijkse ritueel, tachtig keer volbracht, diende als 'eerbetoon aan die gasten van toen', aldus Hauben in de laatste compilatieaflevering. Op de vooravond van de grote Europese herdenkingsgolf brachten drie jonge mannen hun persoonlijke hulde aan de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. De reeks haalde erg hoge kijkcijfers en werd in 2014 herhaald. Momenteel lopen de opnames voor een nieuwe reeks over het einde van de Tweede Wereldoorlog.

We mogen *Ten Oorlog* niet als een klassieke historische documentaire benaderen. Op geen enkel ogenblik pretendeerden de makers van het programma, het productiehuis De chinezen, de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog te vertellen. Maar wie de geschiedenis als bron voor

1 De auteurs zouden graag de redactie van *BMGN-Low Countries Historical Review* bedanken, alsook Piet Chielens van het In Flanders Fields Museum (Ieper), Arnout Hauben (televisiemaker) en de leden van Geheugen Collectief vzw.

2 Aankondiging van omroepster Evy Gruyaert op de zender Eén, 8 april 2013.

3 <http://www.humo.be/tv-reviews/33034/tv-review-weg-naar-compostela>.

entertainment gebruikt, kan commentaar van de professionals verwachten, de historici. Hoe verhoudt *Ten Oorlog* zich tot andere historische programma's? Wat kunnen we überhaupt leren over hoe geschiedenis in de populaire cultuur (in casu op de televisie) aan bod komt?

De moeilijke verhouding tussen historici en 'het publiek'

Het valt te betwijfelen of professionele historici ooit het monopolie op de geschiedenis in handen hebben gehad of daar überhaupt vandaag de dag op uit zijn.⁴ Geschiedenis wordt tegenwoordig op zoveel manieren aangeboden en 'geconsumeerd' dat het geschiedbesef van de meeste mensen wellicht diepgaander wordt beïnvloed door speelfilms, computerspellen en quizprogramma's dan door het trage wroeten in archieven en het publiceren van gedetailleerde studies. Dat geldt in het bijzonder voor de geschiedenis van beide wereldoorlogen, die meer dan welke andere historische gebeurtenis hun sporen hebben nagelaten in de populaire cultuur.

Historici beseffen dit; er is bij de geschiedenisdepartementen dan ook steeds meer aandacht voor de relatie tussen geschiedenis en maatschappij, voor publieksgeschiedenis en voor het commercieel gebruik (en misbruik) van het verleden. Maar er is nog werk aan de winkel.⁵ Historiografie, de studie van de geschiedenis van geschiedschrijving zelf, is al enige tijd ingeburgerd in de academische wereld, maar wetenschappelijke reflectie over andere vormen van geschiedenisproductie blijft, zeker bij ons, achter. In Angelsaksische landen is zulke reflectie vaker aanwezig en leidde zij tot belangwekkende publicaties.⁶

Andersom geldt dat historici vaak min of meer worden genegeerd. Zij voelen zich regelmatig in de kou staan, zeker als het gaat om initiatieven van overheidswege die met geschiedenis te maken hebben. Of het nu gaat om een nieuw Holocaustmuseum in Mechelen, het erfgoedbeleid of het Vlaamse herdenkingsprogramma in voorbereiding op honderd jaar Eerste Wereldoorlog: telkens trok het Vlaamse of Belgische historische gilde aan de alarmbel, wat hen niet altijd in dank werd afgenomen.⁷ Wat grotendeels ontbreekt, is een debat tussen die historici en de makers van allerlei vormen van publiekshistorische producten. In 2014 was het meest bekeken geschiedenisprogramma op de Vlaamse televisie de groots opgevatte fictiereeks *In Vlaamse Velden*, natuurlijk over de Eerste Wereldoorlog. Achteraf

4 Zie bijvoorbeeld Marnix Beyen, 'De kloof tussen de maatschappij en de historicus', *Ons Erfdeel* 50 (2007) 122-129.

5 Jerome De Groot, *Consuming History: Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture* (Abingdon 2009) 4.

6 Zie voor een overzicht de bijdrage van Paul Knevel en Jouke Turpijn in dit nummer.

7 Wat betreft dat laatste, zie het debat in het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 42 (2012) 188-205. De verwijten zijn meestal varianten van het ivoren-toren-genre.

organiseerde het departement Publieksgeschiedenis van de Universiteit Gent een uitzonderlijk debat met aan de ene kant de makers, en aan de andere kant vier historici. Een niet erg verrassende conclusie was dat er nog heel veel ruimte was voor meer samenwerking.⁸

Wie iets wil begrijpen van het historische besef in een maatschappij, hoe gelaagd, complex en dynamisch dat ook werkt, kan niet om populaire vormen van geschiedenisconsumptie heen. En de reeks *Ten Oorlog* wàs populair. Het programma stond wekenlang in de top vijf van Vlaamse kijkcijfers, tussen de soapserie *Thuis* en het avondjournaal.⁹ Het trok regelmatig meer dan een miljoen kijkers – ongekend voor een programma over geschiedenis. De makers klopten – net als die van *In Vlaamse Velden* – bij hun voorbereiding aan bij het In Flanders Fields Museum (Ieper) en benadrukten in interviews dat ze het historische aspect van hun tocht serieus namen: ‘We wilden niet naïef vertrekken. We hebben vooraf gelezen en verhalen gezocht om het grotere verhaal van de oorlog te vertellen’, aldus Hauben.¹⁰ Na de serie kwam er een boek met extra historische achtergrondinformatie, geschreven met Johanna Spaey, die ook research deed voor het programma.¹¹ Een bescheiden gratis tentoonstelling in Ieper bevatte een aantal artefacten die de frontlijnreizigers hadden meegenomen van hun tocht en de enkele panelen waren geïllustreerd met citaten en topografische kaartjes. Er was ook al snel sprake van om het programma in de lessen geschiedenis op school te gebruiken.¹² Of er veel academische historici hebben gekeken, valt moeilijk te meten. Maar dat het programma aandacht verdient, ook vanuit deze hoek, lijkt ons duidelijk.

Geschiedenis op de televisie

Zoals hierboven aangehaald, is *Ten Oorlog* niet echt een klassiek programma over geschiedenis. In de eerste aflevering lopen de drie makers van Nieuwpoort naar de Franse grens. Zij passeren ondertussen heel wat plaatsen die herinneren aan de Eerste Wereldoorlog, zoals overblijfselen van loopgraven, het Duitse kerkhof in Langemark, kratervelden en een Britse begraafplaats. Ze vinden een stuk oud ijzer en maken een weddenschap of het uit 1914-1918 stamt of niet. De mensen die ze tegenkomen zijn bewoners van de

8 Debat ‘De rol van geschiedenis en fictie in de televisieserie “In Vlaamse Velden”’, 17 maart 2014.

9 <http://www.cim.be/media/Televisie/Openbare%20resultaten>.

10 L. Deweer, ‘Geschiedenisleraars trekken “Ten Oorlog”’, *De Morgen*, 27 mei 2013.

11 Arnout Hauben en Johanna Spaey, *Ten Oorlog. Een reis langs het front van WO I* (Antwerpen 2013).

12 Deweer, ‘Geschiedenisleraars’. Het stuk begint: ‘Haast collectief verzuchtte Vlaanderen de voorbije maandagavonden: “Had mijn leraar geschiedenis het vroeger maar zo goed uitgelegd”. Nu *Ten Oorlog*, de wonderschone vertelling over de Eerste Wereldoorlog, eindpunt Gallipoli heeft bereikt, lijken verlengingen in het onderwijs onafwendbaar’.

streek en toeristen. Er worden vier herdenkingspaaltjes geplaatst: voor een Vlaamse schipper, een jonge soldaat uit Gent, een Duitse soldaat en een Chinese student die tolkte voor het Chinees Arbeiderskorps. Deze diversiteit is tekenend voor het programma. De eerste aflevering is geen historie van het Vlaamse front tijdens de oorlog. Het is een wandeling langs dat front en een aaneenschakeling van sporen en mensen die Hauben en zijn vrienden er, al dan niet gepland, tegenkomen.

Het vertellen van een historisch verhaal is dus niet de prioriteit van *Ten Oorlog*, maar natuurlijk is geschiedenis wel sterk vertegenwoordigd. Door even na te gaan hoe geschiedenis sinds het ontstaan van het medium op televisie wordt gepresenteerd, kunnen we beter inschatten in welke mate *Ten Oorlog* hiervan afwijkt. Er wordt wel gezegd dat historici de audiovisuele boot hebben gemist. Te vaak nog worden foto's en ander illustratiemateriaal als precies dat – illustratie bij een tekst – beschouwd, in plaats van als volwaardige, informatieve bron op zich. Toen in de jaren vijftig de televisie opkwam, haalden historici hun schouders op. Dat is nu anders, maar nog steeds worden audiovisuele bronnen niet altijd naar waarde geschat. Andersom hebben televisiemakers wél meteen geschiedenis als inspiratiebron omarmd, wat enigszins verbazingwekkend is:

Het frequent gebruik van geschiedenis op televisie is des te merkwaardiger omdat er een wezenlijke contradictie bestaat tussen beide. Televisie is uiteraard een visueel en vluchtig medium, dat pas goed tot zijn recht komt in hedendaagse, liefst pakkende reportages. Geschiedenis daarentegen behoort in essentie tot het verleden, kan niet meer gefilmd worden en is slechts te verklaren via een omslachtige, synthetische en veelal verbale omweg.¹³

Bij televisiedocumentaires vormde geschiedenis meteen een basisthema. Het huidige succes van geschiedenis op televisie getuigt van de voortdurende aantrekkingskracht van het verleden als bron voor non-fictie (en ook fictie).

De eerste historische filmopnames werden (vanaf het einde van de negentiende eeuw) vooral gemaakt van militaire conflicten. Daarom is het niet verwonderlijk dat documentairemakers met dit materiaal aan de slag gingen – over de middeleeuwen bestaan helaas weinig mooie beelden.¹⁴ Het Verenigd Koninkrijk – en vooral de BBC – was lang koploper. De trend werd gezet met *The Great War* (1964), een 26-delige reeks naar aanleiding van vijftig jaar Eerste Wereldoorlog. Archiefbeelden werden (niet altijd even accuraat)

13 Edward De Maesschalck en Jan Bauwens (eds.), *Geschiedenis op televisie* (Leuven 1988). De auteurs waren allen medewerkers van de BRTN (toenmalige naam voor de Vlaamse openbare omroep).

14 Taylor Downing, 'Bringing the Past to the Small Screen', in: David Cannadine (ed.), *History and the Media* (New York, Basingstoke 2004) 7-19.

gecombineerd met getuigenissen van oud-soldaten en anderen die de oorlog hadden meegemaakt. *The Great War* zette de standaard voor de historische documentaire zoals wij die heden ten dage kennen. Kenmerkend daarbij is vooral de strakke narratieve structuur – de klassieke documentaire vertelt een bevattelijk verhaal, en presenteert dat zo aantrekkelijk mogelijk. (Aan die presentatiewijze is sinds 1964 veel veranderd, maar de narratieve onderbouw van veel geschiedenistelevise bleef min of meer intact.)

Ook in Vlaanderen werden er sinds de start van de openbare omroep (1953) veel historische documentaires in het zendschema opgenomen. Titels als *Oorlog in de lucht* (1955), *Overwinning ter zee* (1956-1957) en *België in de Tweede Wereldoorlog* (jaren 1970-1980) verklappen dat ook hier de nadruk op recente militaire geschiedenis lag. Andere gelijkenissen met het Britse format waren het gebruik van archiefbeelden, ooggetuigen en een sterke commentaar(stem). Zo blijft Maurice De Wilde (1923-1998) onlosmakelijk verbonden met de documentairereeks over België tijdens de Tweede Wereldoorlog.¹⁵

Hoewel er historici gerekruteerd werden als experts, en ze naar de tegenwoordige trend in het Verenigd Koninkrijk zelfs op de voorgrond komen te staan (sommige televisiehistorici behoren er tot de best betaalde tv-sterren), heeft de academische wereld altijd een moeilijke relatie gehad met historische documentaires. In België is het bovendien veel minder gebruikelijk dat historici het gezicht vormen van een programma over geschiedenis. Onlangs verzuchtte Bruno De Wever, met stip de bekendste (academische) historicus in Vlaanderen (en niet alleen vanwege zijn familiale relatie met 's lands populairste politicus), dat hij naar aanleiding van de zoveelste (politieke) rel over een foute omgang met ons collaboratieverleden altijd maar dezelfde vragen kreeg voorgeschoteld. En vooral: dat het altijd *hij* was die gebeld werd, terwijl er zoveel van zijn jonge collega's relevant en vernieuwend onderzoek doen over de periode van de Tweede Wereldoorlog.¹⁶ Het potentieel aan experts die kunnen opdraven in informatieve programma's wordt evenmin voldoende aangeboord als het gaat om de rol van adviseur achter de schermen bij programma's over geschiedenis, laat staan als presentator of maker van die programma's. In de hausse aan uitzendingen over de Eerste Wereldoorlog in 2014 was er bij uitzondering wél een glansrol weggelegd voor Sophie De Schaepdrijver, die voor de driedelige documentaire *Brave Little Belgium* als historica een programma over geschiedenis kon presenteren.

Historici worden dus wel betrokken bij het maken van geschiedenistelevise, maar veel vaker treden ze op als critici achteraf. Televisie zou al te vaak een simplicifering van een historische gebeurtenis maken,

15 Veerle Vanden Daelen, *22 Jaar oorlog op de BRT* (Niet-gepubliceerde licentieverhandeling; Gent 2000).

16 'Kroniek van een aangekondigde rel', 15 oktober 2014, <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/programmas/reyerslaat/2.36124?vid eo=1.2120122>.

wat gezien de wetten van het genre een beetje een open deur intrappen is. Erger wordt het als het gebrek aan nuance en aandacht voor verschillende interpretaties verhuld worden en het vertelde verhaal als dé geschiedenis wordt voorgeschoteld. Vaak komt daar nog een te eng op de eigen nationale geschiedenis gerichte blik bij. Zo ontstaat er een beperkend narratief format waarbinnen weinig ruimte voor twijfel en nuance is. Volgens Tom Verschaffel is het dat waar (historische) televisie goed in is:

[...] het vertellen van een rechtlijnig verhaal. Er is weinig ruimte voor debat en tegenstrijdige interpretaties, voor argumenten en tegenargumenten, en voor onduidelijkheid en zelfkritiek. Het impliceert dat er ook weinig plaats is voor verantwoording van de gemaakte keuzes en van de voorgestelde versie van de geschiedenis.¹⁷

Dit narratieve keurslijf kan ook in historische fictie opspelen. De serie *In Vlaamse Velden* werd door journalist-historicus Marc Reynebeau te voorspelbaar bevonden, juist omdat het zo'n groot verhaal wilde vertellen (namelijk de Vlaamse oorlogservaring aan de hand van één Gentse familie, waarin thema's als collaboratie, het frontleven enzovoort allemaal samenvloeden). Volgens Reynebeau dreigde de serie op die manier 'inhoudelijk én dramatisch te versmallen tot geschiedenis met plaatjes, over een voorspelbaar verleden, zelfs in clichés'.¹⁸ Op het debat in Gent wezen sommige historici de makers van *In Vlaamse Velden* erop dat de serie er veel beter in slaagde om historisch 'geloofwaardig' over te komen in scènes die handelden over onderwerpen waar weinig historisch onderzoek over bestaat. Door in de serie zoveel hooi op de vork te nemen en zoveel aspecten van de oorlogservaring in Vlaanderen te willen vertalen naar het kleine scherm, werden de makers inderdaad vatbaar voor het verwijt de geschiedenis te vereenvoudigen tot een mooi afgerond verhaal.

Wegwandelen van het grote verhaal

Als *Ten Oorlog* al een historisch verhaal brengt, dan is het dat van het (westelijke) front. Maar ook dat wordt zo fragmentarisch verteld, zonder ook maar enige rekening te houden met chronologie – die leidraad van de traditionele geschiedschrijver – of de ruimere historische context, dat een kijker onmogelijk na negen afleveringen zijn ligstoel kan verlaten met het

17 Tom Verschaffel, 'De klare taal van televisie', *Karakter. Tijdschrift van wetenschap* 1:3 (2001) 19-21, <http://www.tijdschriftkarakter.be/de-klare-taal-van-televisie/>.

18 Marc Reynebeau, 'In Vlaamse Velden, geschiedenis met plaatjes', *De Standaard*, 13 januari 2014.

gevoel een geschiedenis (in de zin van: een verhaal) te hebben geleerd. Geen *talking heads* die de gebeurtenissen in een historisch kader proberen te plaatsen, geen experts die de feiten netjes op een rij zetten.

Er zit nochtans wel degelijk een leidraad in *Ten Oorlog*, al is die niet historisch maar geografisch van aard. Samen gingen Hauben en zijn twee vrienden op stap, te voet. Wandelen was volgens hen de beste manier om het front te beleven:

In die vastgelopen stellingenoorlog ging het vooral om heggen en hagen en hoogteverschillen, het veroveren van een akker. Als je daar doorheen wandelt, snap je die oorlog heel goed. Bijvoorbeeld waarom het front in een boog rond leper lag, de Ypres Salient. Als je er te voet doorloopt, voel je welk voordeel de Duitsers hadden, doordat ze het net iets hoger gelegen terrein beheersten.¹⁹

Ten Oorlog is niet het eerste geschiedenisprogramma dat een reis als uitgangspunt neemt. Een ander recent voorbeeld is *In Europa* van Geert Mak. Het verschil is dat Mak de geografie wél gebruikte om in vogelvlucht een grotendeels chronologisch en een beetje voorspelbaar verhaal te vertellen – dat van Europa in de twintigste eeuw.²⁰ Bij *Ten Oorlog* is dat grote verhaal nagenoeg verdampt. Zo springen ze in de derde aflevering – waarin de drie van Reims tot Verdun wandelen – met gemak van de Amerikaanse oorlogstoetreding in april 1917 naar de slag van Verdun in 1916.

Ten Oorlog lijkt door deze fragmentarische aanpak de kritiek van het narratieve keurslijf uit de weg te gaan. Hauben en co. lijken op geen enkel moment ‘het’ verhaal van de Eerste Wereldoorlog te willen vertellen, zelfs niet dat van het westelijke front. Volgens de directeur van het In Flanders Fields Museum, Piet Chielens, met wie Hauben zijn plan vooraf besprak, kan de methode van *Ten Oorlog* een manier zijn om de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog vandaag te vertellen. Niet de grote syntheses, maar de complexiteit van de myriaden verhalen moeten we aan het publiek slijten:

(Ik geloof steeds minder) in het grote historische discours. Er zit veel meer contradictie, toevalligheid en abberatie in de geschiedenis dan de grote historische inzichten laten veronderstellen. [...] Het is van een complexiteit die we nooit zullen kunnen achterhalen. Het enige wat je kunt zeggen, is dat je hoopt dat men spreekt over het verleden vanuit een bezorgdheid om het

19 Arnout Hauben aan Marc Reynebeau, ‘We zoeken het kleine verhaal dat grote emoties oproept’, *De Standaard*, 6 april 2013.

20 Marnix Beyen, ‘Onthutsend en voorspelbaar. Geert Maks reis door de twintigste eeuw van Europa’, *Ons Erfdeel* 2 (2005) 191-201.

heden. [...] Dat is, denk ik, de bescheiden rol die historici zich moeten aanmeten. Maatschappelijk dan, want in hun wetenschap moeten ze natuurlijk zo goed mogelijk proberen de vragen te blijven stellen en doorgronden, maar dat heeft eigenlijk maar een beperkte maatschappelijke relevantie. De grote vertaalslag, denk ik, kun je bijna beter overlaten aan mensen zoals Arnout en co.²¹

Veel historici zouden het toejuichen: de geschiedenis in al haar complexiteit gepresenteerd en niet als voorgekauwde, vaak politiek geëngageerde synthese.²² Maar de vraag is of de aanpak van *Ten Oorlog* niet een aantal nieuwe reductionistische elementen introduceert. Zo krijg je bijna de indruk dat de Eerste Wereldoorlog begon in Nieuwpoort en eindigde in Gallipoli. Of dat er enkel aan het front geleden en gestorven werd. Ook het niet ingaan op het grotere verhaal is een simplificatie: de oorlog was *niet* enkel de optelsom van de ietwat lukraak gekozen verhaaltjes die worden opgerakeld bij elk herdenkingspaaltje.

Ten Oorlog is in zekere zin een reisprogramma. In plaats van kathedralen en musea passeren we hier nauwelijks zichtbare loopgraven, illegaal betreden bunkers en bergflanken waar ooit legers elkaar maandenlang afslachtten. De wandelaars trokken zich niets aan van landsgrenzen en het programma doorbreekt zo het nationale perspectief dat nog vaak aan de oorlogsherinnering kleeft – een grote verdienste van de programmamakers. We maken kennis met minder bekende fronten in Slovenië, Noord-Italië, de Balkan en Griekenland.

Hauben en co. waren zeker niet de enigen die de voormalige slagvelden verkenden. Dat bewijzen de vele verzamelaars die zij tegenkwamen: schuren vol obussen en memorabilia krijgen we te zien. Oorlogstoerisme is bijna zo oud als de oorlog zelf. Al kort na de oorlog werden er posters gedrukt met een soldaat die een jonge vrouw gidst langs slagvelden en loopgraven en zelfs al tijdens de oorlog werden de slagvelden afgeschuimd op zoek naar souvenirs.²³ Een programma als *Ten Oorlog* kan en zal mensen aanzetten om zelf op verkenning te gaan naar deze historische (maar er ontzettend onhistorisch uitzierende) plaatsen. Hauben zelf geeft in de eerste aflevering aan dat deze plekken pas iets betekenen als je er bij stilstaat (letterlijk en figuurlijk):

Langs de spoorwegbedding passeren elke dag honderden fietsers en wandelaars, en ook ik ben hier vaak komen uitwaaien met m'n gezin. Toen heb ik er nooit bij stilgestaan dat in deze bunkers ooit soldaten leefden en vochten.²⁴

21 Interview Piet Chielens met de auteurs in het In Flanders Fields Museum, 28 augustus 2013.

22 Beyen, 'De kloof tussen de maatschappij en de historicus', 128.

23 Pieter Neirinckx, *Affiches op het spoor. Spoorwegaffiches in België 1883-1985* (Tielt 2007)

50; Pieter Serrien, *Oorlogsdagen* (Antwerpen 2013) 157.

24 Uitgezonden 8 april 2013 op Eén.



Voor de televisieserie *Ten Oorlog* trokken Arnout Hauben, Jonas Van Thielen en Mikhael Cops langs de Europese frontlijn van de Eerste Wereldoorlog.
Copyright foto: Koen Broos/de chinezen.

Wie echter iets te weten hoopt te komen over de complexe geschiedenis van het slachveldtoerisme komt bedrogen uit. *Ten Oorlog* slaat een brug tussen verleden en heden, maar er wordt zelden een blik geworpen op wat er zich onder die brug bevindt.

Historische human interest

Telkens wanneer Hauben een paaltje de historische grond in hamert en plaats maakt voor Van Thielen om een egodocument tot leven te wekken, ‘verplaatsen we ons terug naar toen’, zoals het cliché luidt. Gewone mensen die al dan niet toevallig of tegen hun wil aan het front waren beland, worden van de vergetelheid gered en krijgen alsnog hun vijftien minuten roem. Hun heldenmoed maar vaker hun onvoorstelbare pech dan wel geluk wordt herdacht. De ervaring, en via het toneeltje de inleving, staat centraal. In die zin sluit *Ten Oorlog* aan bij de herdenkingen in 2014, waarvan Sophie De Schaepdrijver opmerkte dat het microniveau er een zeer belangrijke rol in zou worden toebedeeld.²⁵ Deze kleine geschiedenissen hebben volgens haar ook een grote waarde. Ze laten een directere ervaring toe waardoor je honderd jaar na datum beter begrijpt wat de impact van de oorlog op het dagelijkse leven betekende. Maar dat betekent niet dat het grote verhaal, de achtergrond, de context, niet meer van tel is.

Verplaatsen we ons trouwens wel echt naar toen? Is het niet eerder het verleden naar het heden halen en het zo voor een stuk van zijn historische specificiteit ontdoen? Wanneer Van Thielen op een bergflank staat waarin enkel met de beste wil van de wereld een loopgraaf kan worden onderscheiden, en vervolgens een anekdote oprakelt waar nauwelijks duiding aan voorafgaat, kan de kijker zich moeilijk verplaatsen naar de specifieke historische context die de anekdote zou moeten omgeven. Wat *Ten Oorlog* ons brengt van het verleden, lijkt op wat het ons brengt van het heden: *human interest*.

Volgens Kees Ribbens primeert bij televisie de amuserende rol op de informatieve, ook bij geschiedenisprogramma’s. ‘Geschiedenis fungeert temidden van andere inspiratiebronnen bovenal als voorraadschuur van verhalen – die aantrekkelijk kunnen zijn vanwege aanspraken op realiteitswaarde’.²⁶ Het historische kader wordt dan als alibi gebruikt om vooral onderhoudende televisie te maken. Een charismatische presentator als Arnout Hauben helpt natuurlijk daarbij.

25 Sophie De Schaepdrijver, ‘België ’14-’18. Een verhaal in het midden’, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 42 (2012) 189-192.

26 Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) 102.

Het is tekenend dat de drie op hun tocht bekende symbolen van de oorlogsherinnering, zoals de IJzertoren in Diksmuide, links laten liggen. *Ten Oorlog* is bovenal een programma over mensen in het verleden en mensen van nu. De oorlog is vaak slechts een excuus om een babbeltje te maken met de toevallige passant. Soms tonen die ontmoetingen wel iets over hoe de Eerste Wereldoorlog vandaag wordt herinnerd of blijft voortleven, bijvoorbeeld in de vorm van re-enactment. Maar veel vaker lijdt het tot soms wat gemakkelijke associaties. Zo komen ze in de tweede aflevering Laurent tegen, een ex-militair van het vreemdelingenlegioen. Het paswoord 'oorlog' leidt dan snel tot gemeenplaatsen over het gruwelijke van geweld. Een sporadische historische kaart, wat archiefbeelden (heel beperkt) en een voice-over van Hauben vormen de enige historische houvast die de kijker geboden wordt. Wie meer wil weten, kan nog altijd bij het boek terecht dat naar aanleiding van de serie verscheen. *Ten Oorlog* is bovenal een ontdekkingsstocht die je samen met de drie onderneemt. Hauben vergelijkt zichzelf in de zevende aflevering met Kuifje, een van de vele keren dat het bijna jongensachtige, avontuurlijke van de tocht tot uiting komt.

Piet Chielens wees ons op de raakpunten tussen het programma en de manier waarop veel mensen op reis gaan: grondig voorbereiden, inlezen, gericht op zoek gaan naar historische overblijfselen. Maar net als bij *Ten Oorlog* slaagt de gemiddelde toerist er vaak niet in om historische restanten in hun eigen specifieke historiciteit te bezien. Hij *zapt* even gemakkelijk tussen gebouwen uit de zestiende en de negentiende eeuw, tussen anekdotes over deze koning en die keizer, tot alle verbanden herleid zijn tot dat ene onmiddellijke, onontkoombare geografische feit: alles staat nu eenmaal samen in de stad of regio van bestemming. De ontmoetingen met de mensen onderweg en de gesprekken die daaruit volgen, geven soms ook het gevoel van zappen: van de ene oorlog naar de andere, van toen naar nu. In een van de afleveringen zegt Hauben dat honderd jaar eigenlijk toch niet zo lang geleden is, een 'vingerknip'.

Ten Oorlog is grappig, soms ontroerend, vaak interessant en verrassend. Dat het mensen misschien genoeg prikkelt om zelf op onderzoek te gaan naar de Eerste Wereldoorlog en zijn overblijfselen, kan enkel toegejuicht worden. Velen zullen dat niet doen en vrede nemen met de sterke verhalen, grappige anekdotes, en de 'warme menslievendheid' van de makers. ◀

Hans Boers (1985) werkt sinds 2009 op het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (CegeSoma) in Brussel. Hij was er lid van het Europese project European Holocaust Research Centre (EHRC) en is sinds 2013 hoofdredacteur van het publiekshistorische weekblad *De Oorlogskranten 1914-1918* (www.deoorlogskranten.be). Van 2009 tot 2013 was hij lid van het historisch onderzoeksbureau Geheugen Collectief vzw (www.geheugencollectief.be). In mei 2015 verschijnt bij Manteau: Hans Boers, Karel Strobbe en Pieter Serrien, *Van onze jongens geen nieuws. De dwaaltocht van 300.000 Belgische rekruten aan het begin van de Tweede Wereldoorlog*. E-mail: boers.hans85@gmail.com.

Jelena Dobbels (1988) behaalde in 2010 haar diploma Master in de Geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen. Vervolgens specialiseerde ze zich in de richting van monumentenzorg (Master Monumenten- en Landschapszorg, Artesis Hogeschool Antwerpen). In 2013-2014 was ze lid van het historisch onderzoeksbureau Geheugen Collectief. Vanaf oktober 2014 is Jelena Dobbels verbonden aan het departement Architectonische Ingenieurswetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel, waar ze een proefschrift voorbereidt over de positie van algemene aannemers in de Belgische bouwsector (1870-1970). Recente publicaties: Birgitte Martens, Jelena Dobbels, Lucy Amez en Walter Ysebaert, 'Cultuur en creativiteit in beeld. Opzet van een meetinstrument voor metropool Brussel', *Brussels Studies* 79 (2014) 1-13; Inge Bertels en Jelena Dobbels, 'Recensie Geert Medema, Achter de façade van de Hollandse stad. Het Stedelijke bouwbedrijf in de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 9:1 (2012) 111-113 en Jelena Dobbels, 'Aanzetten voor een stedelijk erfgoedbeleid. De afbraak van het Antwerpse burchtgebied als casestudy voor de veranderende omgang met erfgoed (1863-1900)', *Stadgeschiedenis* 6:2 (2011) 129-145. E-mail: jelena.dobbels@vub.ac.be.

Ingrid Leonard (1985) behaalde in 2011 een Master in Geschiedenis (UA) en Fotografie (Academie voor Schone Kunsten Antwerpen) en specialiseerde zich in nationale beeldvorming in de eerste non-fictiefilms over België (1895-1914). Na haar studies ging ze aan de slag als researcher voor de documentairefilm (Red Star Line) en als onderzoeker bij het historisch onderzoeksbureau Geheugen Collectief. Sinds begin 2014 werkt ze als assistent-curator in het FotoMuseum te Antwerpen. Recente publicaties: Ingrid Leonard, '1900 + Old Picture + Paris', *Extra. FoMu magazine* 17 (najaar 2014) 68-79; Ingrid Leonard, Selm Wenselaers en Katharina Smets, '4de generatie Belgische migranten in Amerika', in: Andreas Stynen (ed.), *Boer vindt Land, Vlaamse Migranten en Noord-Amerika* (Leuven 2014) en Jonas Raats, Ingrid Leonard, Hannelore Vandebroek, 'On est là'. *De eerste generatie Marokkaanse en Turkse migranten in Brussel (1964-1974)* (Brussel 2014). E-mail: info@ingridleonard.be.